

PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi
PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

***İşlevini Yitirmiş Bir Sanayi Alanının Dönüşümünün Kent
Kimliğine Etkisi: Bursa Sıcaksu Tabakhanler Bölgesi***

*The Impact of a Brownfield Regeneration on Urban Identity:
Bursa-Sıcaksu Leather Tannery Region*

Gökçen KILINÇ ÜRKMEZ

Yrd. Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Gül ATANUR

Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Editör/Editor-in-Chief

Doç.Dr.Elif KARAKURT TOSUN

Editör Yardımcıları/Co-Editors

Doç.Dr.Sema AY

Dr.Hilal YILDIRIR KESER

Uygulama/Design

Dr.Yusuf Budak

**Tarandığımız Indexler /
Indexes**

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions wriVen in artic- les are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof.Dr.Veyssel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr.Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof.Dr.Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.R.Cengiz DERDİMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Assoc.Prof.Dr.Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Assoc.Prof.Dr.Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc.Prof.Dr. Cecilia RABONTU (University " Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç.Dr.Elif KARAKURT TOSUN (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Doç.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç.Dr.Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Dr.Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Dr.Murat GENÇ (Otago University)
Dr.Hilal YILDIRIR KESER (Uludağ Üniversitesi)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof.Dr.Veyssel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr.Veyssel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof.Dr.Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof.Dr.Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof.Dr.R.Cengiz DERDİMAN (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Zeynel DİNLER (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Hasan ERTÜRK (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof.Dr.Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Bekir PARLAK (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr.Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof.Dr.Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof.Dr.Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr.Üğür YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Doç.Dr.Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Elif KARAKURT TOSUN (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Hakan ALTINTAŞ (Sütçü İmam Üniversitesi)
Doç.Dr.Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Doç.Dr.Canan CEYLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Kenan DAĞCI (Yalova Üniversitesi)
Doç.Dr.Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç.Dr.Kadir Yasin ERYİĞİT (Uludağ Üniversitesi)
Doç.Dr.Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Doç.Dr.Burcu KÜMBÜL GÜLER (Kocaeli Üniversitesi)
Doç.Dr.Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç.Dr.Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Assoc.Prof.Dr. Cecilia RABONTU (University " Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc.Prof.Dr.Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç.Dr.Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Doç.Dr.Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Doç.Dr.Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç.Dr.Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr.Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Dr.Murat GENÇ (Otago University)

PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi
PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

***İŞLEVİNİ YİTİRMIŞ BİR SANAYİ ALANININ DÖNÜŞÜMÜNÜN
KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ: BURSA SICAKSU TABAKHANLER
BÖLGESİ***

***THE IMPACT OF A BROWNFIELD REGENERATION ON URBAN
IDENTITY: BURSA-SICAKSU LEATHER TANNERY REGION***

Gökçen KILINÇ ÜRKMEZ

Yrd. Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Gül ATANUR

Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Aralık / December 2016, Cilt/Vol: 11, Özel Sayı/Special Issue, Page: 106-126
ISSN: 1305-7979

İŞLEVİNİ YİTİRMİŞ BİR SANAYİ ALANININ DÖNÜŞÜMÜNÜN KENT KİMLİĞİNE ETKİSİ: BURSA SICAKSU TABAKHANLER BÖLGESİ

THE IMPACT OF A BROWNFIELD REGENERATION ON URBAN IDENTITY: BURSA-SICAKSU LEATHER TANNERY REGION

Gökçen KILINÇ ÜRKMEZ

Yrd. Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Gül ATANUR

Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

İşlevini yitirmiş sanayi alanları (brownfield) kentsel dönüşüm gerektiren alanlar içinde farklı birtakım dönüşüm öncelik ve stratejileri içerirler. Bu tür alanlarda, hem eski fonksiyonlarından kaynaklı çevresel kirliliklerinin yarattığı olumsuzlukların bertaraf edilmesi hem de üzerlerinde bulunan sanayi tesislerinin birer endüstri mirası olarak korunması yönünde müdahaleler söz konusu olmaktadır. Özellikle sürdürülebilir kentleşme bağlamında birer fırsat olarak görülen bu alanlardaki sosyal, ekonomik ve çevresel problemler, çok daha bütünleşmiş bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Bursa Sıcaksu Tabakhaneler Bölgesi 2000’li yılların başından bugüne kadar bir türlü dönüşümün gerçekleşmediği ve mevcut haliyle kent kimliğini olumsuz yönde etkileyen bir alan durumundadır. Kentin en değerli bölgesinde yer almasına rağmen hala bir çöküntü bölgesi görünümünde olan alan için bugüne kadar farklı fonksiyonlar içeren projeler oluşturulmuş ancak hiçbirisi hayata geçirilememiştir. Son olarak da, alanın termal turizm merkezi olarak planlanması gündeme gelmiş ve bu sayede gelecekte Bursa’nın “termal kent “ kimliğine önemli bir katkı sunacağı savunulmuştur.

Bu çalışmada, Bursa’nın sanayi geçmişinde önemli bir yeri olan ve kent içindeki konumu nedeniyle zaman içinde yeni alan ihtiyaçlarının doğmasına bağlı olarak dönüşüm süreci içine giren Sıcaksu-Tabakhaneler Bölgesi için öngörülen projenin kent kimliğine katkısı ve tüm dünyada işlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümünde hakim olan yaklaşımlar çerçevesinde uygunluğunun değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: *İşlevini yitirmiş sanayi alanı (brownfield), kentsel dönüşüm, kentsel kimlik.*

ABSTRACT:

Brownfields include complicated regeneration strategies and priorities among all the other sites. Those sites necessitate some interventions in order to eliminate environmental risks originating from their former uses and to conserve the existing buildings as a sign of industrial heritage. Especially, the social, economic and environmental problems require handling the problem in a more comprehensive approach to enable sustainable urbanization.

Bursa Sıcaksu Leather Tannery Region, with its current conditions negatively impacts the urban identity and cannot be regenerated since the beginning of 2000s. Even though being on the most valuable lands of the city it still seems as a destroyed area. Different regeneration projects with different functions have been prepared for the site but none of them has been realized till now. Lastly,

the site came on the public agenda with a project which aims to transform the area into a thermal tourism center and to improve the Bursa's "thermal city" identity.

This paper tries to analyze the regeneration projects prepared for the Sıcaksu Leather Tannery Region, which is located on a strategic point of the city and had an important role in Bursa's industrial background. It also aims to evaluate those projects through international approaches for brownfields from a perspective of their impacts on urban identity.

Key words: *brownfield, urban regeneration, urban identity.*

1.GİRİŞ

İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümü 1970'lerden sonra gelişmiş Batı ülkelerinin gündemine gelen ve sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarıyla dikkati çeken bir konu olmuştur. Kentlerdeki nüfus yoğunlaşmaları, arazi değerlerinin yüksekliği, sanayi alanlarının buldukları arazilerin genişleme imkânı olmaması ve arazi değerlerinin giderek yükselmesi bu tür alanların sürdürülebilirlik kavramıyla birlikte yeniden ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bunlara ek olarak, kentlerin büyümesi, sanayi sektöründeki değişiklikler, ulaşımdaki gelişmeler, çevresel hareketlerdeki gelişmeler, "risk" konusuna bakış açılarındaki değişiklikler, post-fordist üretim tekniklerinin yaygınlaşması, haberleşme sektöründeki gelişmeler bağlı olarak üretim tekniklerinin değişmesi, ulus ötesi işbirliklerinin küresel rekabetleri arttırması ve buna bağlı olarak maliyetlerin düşmesi, gelirin ve para hareketliliğinin artması kentsel ve kırsal alanlarda işlevini yitirmiş pek çok alanın da hızla ortaya çıkmasına neden olmuştur (Rafson ve Rafson, 1999, Pellow, 1998) Fakat bu tür alanlara (brownfield) ilişkin farkındalığı ve yasal ve yönetsel düzlemde tedbirlerin alınmasını, politikaların gelişmesini sağlayan en önemli unsur 1970 sonrasında çevresel hareketlerdeki evrilme olmuştur.

1980'lerle birlikte söz konusu alanların dönüşümünde çevresel riskler dikkati çekmeye ve konu uluslararası düzlemde "karşılaştırmalı (comparative) risk" kavramı çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu konuda kesin ve olgunlaşmış bir tanım bulunmamakta ancak, bir uzlaşmanın zemininin sağlanması beklenmektedir. Her toplum için kabul edilebilir çevresel riskler değişmektedir. Bu nedenle ülkeden ülkeye kabul edilebilir temizlik limiti de farklılaşmaktadır. Aslında bu durum "brownfield" olarak tanımlanan alanlara ilişkin tanımlamaların da her ülke için farklılıklar içermesine yol açmaktadır. Örneğin, ABD Çevre Koruma Ajansı (USEPA), "*genişlemesi yada yeniden kullanımı üzerinde bulunan mevcut yada muhtemel tehlikeli madde yada kirleticiler nedeniyle güçlükler içeren araziler*" şeklinde bir tanım getirirken özellikle kirleticilere vurgu yapmakta ve aynı zamanda bu alanların dönüşümünün diğer dönüşüm gerektiren alanlardan daha zor olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer yandan ABD'dekinden farklı olarak İngiltere'de bu alanlar üzerindeki kirleticilerden çok, daha önce kullanılmış olması ve eski işlevini yitirmiş olmasına dikkat çekilir (Mehdipour ve Nia, 2013). Pek

çok Avrupa ülkesi işlevini yitirmiş sanayi alanlarını doğrudan kirlilik ile ilişkilendirerek tanımlamaz. Ancak bu durum kirliliğin gözardı edildiği ve önemsenmediği anlamına da gelmez (Oliver ve diğ., 2005)

Avrupa Birliği ülkelerinde genellikle “brownfield” kelimesi yerine “terk edilmiş” (abandoned) ya da “kirlenmiş toprak” (contaminated soil) terimlerini kullanımı tercih edilmektedir (Kılınç-Ürkmez, 2015). Guglielmi (2006), bu terimlerin birbirleriyle eş anlamlı olarak kullanılabildiklerini ve Avrupa Birliği düzeyinde vurgunun arazi ıslahı ya da sürdürülebilir kalkınmanın temini üzerine olduğundan bu terimler arasında kayda değer bir farklılık bulunmadığını belirtmektedir.

Türk literatüründe işlevini yitirmiş sanayi alanı kavramının kabul görmüş bir tanımı bulunmamasına karşın 2010 yılında yayınlanan “*Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara İlişkin Yönetmelik*”te kirlenmiş toprak; “mevcut toprak kullanımı veya gelecekteki muhtemel toprak kullanımı dikkate alındığında, bünyesinde insan ve çevre sağlığı bakımından önemli ölçüde risk oluşturan, insan faaliyetlerinden kaynaklanan tehlikeli kirlenici maddelerin bulunduğu teyit edilen ve temizlenmesi gerektiğine karar verilen toprak” şeklinde tanımlanmaktadır (Koçak,2013).

Ülkelerin çevre ve kent kimliği konularına bakış açıları ise bu tür alanlarda geliştirilen projeleri etkilemektedir. Mevcut siyasi yaklaşımlar, kentlerin gelecekle ilgili vizyonları, kentlerin tarihi geçmişi ve günümüzde karşı karşıya kaldıkları kentsel problemler söz konusu alanlarla ilgili farklı stratejiler gelişmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle gelişmiş Batı ülkelerinde işlevini yitiren sanayi alanları dönüşümünü ele almak, konunun uluslararası çerçevesini çizmek açısından önemlidir.

2.İŞLEVİNİ YİTİRMİŞ SANAYİ ALANLARININ DÖNÜŞÜMÜNDE ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR

1980’lerle gelindiğinde ağır sanayilerin kentlerde işlevini yitirmesi sonucu gelişmiş Batı ülkelerinde bazı bölgeler (ABD’de Rust Belt, İngiltere’de Midland, Almanya’da Ruhr Vadisi gibi) önemli nüfus ve işgücü kayıpları ve buna bağlı kentsel çöküntü problemleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu kentlerin gelecek vizyonları çerçevesinde yeni kimlik oluşturma süreçlerinde, işlevsiz hale gelen eski sanayi alanları önemli bir fırsat sunmakla birlikte ciddi çevresel problemler de içermekteydi. Bu nedenle bu tür alanların yeni kent kimliğine uygun ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde yeniden planlanması ve projelendirilmesi çalışmalarında öncelik genellikle arazi üzerindeki tehlikeli atık ve kirlenmelerin bertarafı ve rehabilitasyonu konularına verilmiştir. Bu tür kirlenmelerin mevcut olduğu arazilerin kent içindeki ekonomik değerlerini artırmak, yatırımcıların ilgisini çekmek, temizleme maliyetlerinin karşılanması dönüşüm plan ve programlarında öncelikle göz önünde bulundurulacak hususlar olarak ele alınır. Burada temel strateji sanayinin kentte yaptığı tahribatı ortadan kaldırmak,

üretim süreçlerinde kentten uzak/kopuk kalan alanı kentle bütünleştirmek, bunları sağlarken de alan üzerindeki sanayi mirasını korumak ve bu sayede küresel düzlemde kentlerin rekabet ettiği bir ortamda kente dair bir ögeyi kent kimliğinin önemli bir unsuru olarak pazarlamaktır (Tolga 2006).

İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümü ile ilgili kavramsal, yasal ve uygulamaya yönelik literatür daha çok ABD öncülüğünde gelişmiştir. İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümünün kentsel kimliğin bir parçası olarak düşünülmesi ve bu alanlarda geliştirilecek projelerin kentin/bölgenin geçmişteki sanayi kimliğini yansıtacak şekilde yapılması fikri Avrupa ülkelerince neredeyse temel bir prensip olarak algılanmış ve endüstri arkeolojisi kavramı ile de bu konuda bazı yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılmıştır. ABD’de ise konunun bu boyutu neredeyse tamamen ihmal edilmiştir. Avrupa Ruhr Bölgesi’nden ve ABD’de Pittsburgh kentinden verilecek iki örnek her iki yaklaşımdaki farklılıkları ortaya koymak açısından anlamlı olacaktır.

2.1. İşlevini Yitirmiş Sanayi Alanları Dönüşümüne Avrupa’dan Bir Örnek: Ruhr Bölgesi

1970’lere dek kömür ve çelik üretiminde ağır sanayinin merkezi olan Ruhr Bölgesi, değişen üretim sistemleri, azalan doğal kaynaklar, ithal ürünlerin daha cazip gelmesi gibi nedenlerle çekiciliğini yitirmiş ve bölgedeki sanayi tesislerinin terketmesi sonucu geride sadece işlevini yitirmiş sanayi tesisleri kalmıştır. Bölge uzun yıllar, atıl, yoğun işsizlik ve çevre kirliliği problemi bulunan bir alan olarak varlığını sürdürmüştür (Marsikova, 2006). 1990 sonrası yapılan çalışmalarla Almanya’nın bilişim teknolojisi, lojistik ve alternatif enerji merkezi haline gelen bölge işlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümü konusunda tüm dünyada önemli bir örnek teşkil etmiştir. Aynı zamanda, yüzlerce müze, tiyatro, konser alanı, sanayi anıtı ile her sene yaklaşık 10 milyon turist bölgeyi ziyaret etmektedir.

Bölgede gerçekleştirilen dönüşüm çalışmalarında *“bugün yıkılan bir yapı için gelecekte yeni fikirler üretme fırsatı olmayacağından, gerektiği gibi dönüştürebilmek için alanın olduğu gibi bırakılması anlayışının hiçbir proje olmaması nedeniyle tümüyle yıkıp temizleme anlayışından çok daha sağlıklı olduğu”* fikri benimsenmiştir (Kacabova, 2001).

Şekil 1: Ruhr Bölgesi dönüşüm öncesi hali.

Kaynak: <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/almanyanin-eski-devi-ruhr-bolgesi-detroit-olma-yolunda-mi/haber-231997><http://www.aksam.com.tr/ekonomi/almanyanin-eski-devi-ruhr-bolgesi-detroit-olma-yolunda-mi/haber-231997>

Şekil 2,3,4. Ruhr Vadisi, Emscher Park Projesi .

Kaynak: <http://www.dac.dk/en/dac-cities/sustainable-cities/all-cases/green-city/emscher-park-from-dereliction-to-scenic-landscapes/>

2.2.İşlevini Yitirmiş Sanayi Alanları Dönüşümüne ABD-Pittsburgh Kentinden Bir Örnek:

Southside Works

İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümü konusunda ABD de öncü rol oynayan ülkelerdendir. Pennsylvania Eyaletinde bulunan Pittsburgh kenti ise sanayi kentinden hizmet kentine geçiş stratejileri ile başarılı bir dönüşüm örneği sergilemiştir. Post-fordist üretim teknikler, ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve imalat sanayindeki değişimler demir-çelik endüstrisi açısından önemli bir bölge olan Pittsburgh'un 1970 sonrası hızla nüfus kaybetmesine ve kent içindeki işlevini yitiren sanayi alanlarının birer çöküntü bölgesi halini almasına yol açmıştır. Bu durum kentin yeni bir vizyonla yeniden planlanmasını gerektirmiş ve sanayi kentinden hizmet kentine doğru evrilen süreçte kent içindeki işlevini yitirmiş alanlar birer fırsat olarak değerlendirilmiştir (Deitrick, 1999).

Pittsburgh kenti 3 nehrin kesişim noktasında konumlanmıştır. Dolayısıyla bu nehirlerin sağladığı avantajlar da kentin gelişiminde önemli katkılar sunmuştur. Sanayi tesislerinin büyük bir kısmı bu nehirler boyunca konumlanmıştır. 1980 sonrası işlevini yitirmiş sanayilerden biri olan Jones and Laughlin Şirketi 1986 yılına kadar çelik endüstrisinde faaliyet göstermiştir. Şirketin faaliyetlerine son vermesinin ardında 10 yıl boyunca alanın dönüşümünü gerçekleştirmek üzere hiçbir yatırımcı talepte bulunmamıştır. Bunun üzerine Pittsburgh kentinin ekonomik gelişmesinden sorumlu kurum olan URA (Urban Redevelopment Authority) arazinin bir kısmını satın almak suretiyle alanda öncelikle temizleme faaliyetlerini başlatmıştır (Kılınç, 2012). Altyapı tesislerinin varlığı, nehir kenarında ve kent merkezine çok yakın konumu, ulaşım imkanları ile bölge çevresel temizlik tamamlandıktan sonra ve vergi indirimi gibi birtakım teşviklerle yatırımcıların ilgisini çekmiştir. Bugün kent içinde otel, restoran konut ve bürolardan oluşan karma kullanımı ile çekici bir alan halini alan bölgede 5400 yeni istihdam ve 1500 yeni iş imkanı sağlanmıştır (WPBC,2007). Ancak Avrupa'daki örneklerden farklı olarak alan üzerinde rehabilitasyon çalışmaları sırasında kent kimliğini vurgulayacak hiçbir sanayi tesisi bırakılmamış, diğer temizlik faaliyetleri yürütülürken bu binalar da tamamen yıkılmıştır.

Şekil. 5, 6. Southside Works: Dönüşümden önceki hali

Kaynak: <http://www.asce-pgh.org/Blog/3132434>

Şekil 7.8. Southside Works: dönüşüm sonrası, bugünkü hali.

Kaynak: <http://www.gatewayengineers.com/portfolio/project/southside-works-ld>

Yukarıda ABD ve Avrupa’da verilen her iki örnekte sanayi alanlarının dönüşümünde öncelikle çevresel olumsuzluklar giderilmiş ve sonrasında kentin yeni kimliğine uygun olarak projeler geliştirilmiştir. Avrupa örneğinde kentin geçmişteki sanayi kimliğini yansıtan bir düzenleme ve yeniden işlevlendirme yapılırken ABD örneğinde tamamen kentin yeni kimliğini yansıtacak ve geçmişin izlerini silecek bir anlayışla dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Her iki projede istihdam kaybı yaşayan ve bir çöküntü sürecine giren kentlerde, belirlenen yeni vizyon çerçevesinde yeni iş imkanları, konut alanları yeşil alan düzenlemeleri yapılarak yeni cazibe merkezleri oluşturulmuş ve kent ve bölgenin kimliği şekillendirilmiştir.

3.TÜRKİYE’DE İŞLEVİNİ YİTİRMİŞ SANAYİ ALANLARI DÖNÜŞÜM STRATEJİLERİ

Türkiye’de kent içinde kalan sanayi alanlarının işlevlerini yitirmesindeki temel sebeplerin başında 1980 sonrası benimsenen neo-liberal politikalar ve buna bağlı olarak gelişen özelleştirme uygulamaları sayılabilir. Bu süreç sonucunda kent merkezlerinde kalan, kamu ve özel sektöre ait pek çok sanayi tesisi kapanmış ya da kentin daha çok çeperlerinde konumlanan organize sanayi bölgelerine taşınmışlardır. Bu sanayilerin terk ettiği araziler ise genellikle rant değeri yüksek ve bu nedenle de dönüşümleri ile ilgili spekülasyonların çokça yapıldığı alanlardır. Bir yandan dönüşümlerinde kamu yararı ilkesi çerçevesinde hareket edilmesi elzem olmakla birlikte, mülkiyet sorunları, kentin mevcut gelişme dinamikleri ve daha yaşanabilir kentler oluşturma konusunda

sunabilecekleri fırsatlar ile pek çok avantaj ama aynı zamanda da handikaplar içeren alanlar olmuştur.

Türkiye’de işlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümünde “kirlilik” boyutu neredeyse tamamen göz ardı edilmiştir. Bu alanlarının dönüşümü konusunda çok sayıda tez ve makale mevcut olmasına rağmen bu çalışmalarda büyük oranda söz konusu araziler üzerindeki sanayi tesislerinin endüstri mirası açısından değeri/korunması/işlevlendirilmesi ve kamu mülkiyetindeki alanların gene kamusal yarar çerçevesinde nasıl kullanılacağı konularına odaklanılmıştır.

Özellikle metropoliten kentlerde 1980 sonrası neo-liberal politikaların da etkisiyle kent merkezlerinden taşınan sanayi tesislerinin dönüşümü, kent ile bütünleştirilmesi, kent merkezlerinde yeşil alan yetersizliği problemine alternatif oluşturmaları, bunun yanı sıra kent içinde kimi durumlarda çöküntü bölgesi haline gelen ve pek çok çevresel riskler içeren bu alanların rehabilitasyonu, diğer yandan da kent kimliğine katkı sunacak şekilde dönüştürülmeleri önemli planlama sorunu olarak karşımıza çıkmıştır.

Türkiye’de işlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümü konusunda çok sayıda tez ve yayın bulunmakla birlikte konuyu çevresel risk boyutuyla ele alan çalışma neredeyse yok gibidir. Bu bağlamda, konuyu uluslararası literatürdeki boyutuyla ele alan ve çevresel risklere dikkat çeken tezinde Koçak (2013), Kayseri Sümerbank Bez fabrikasındaki dönüşümü incelemiş ve günümüzde üniversite yerleşkesi olarak kullanılan alanın ekolojik açıdan olumsuz etkilere maruz kaldığı ve toprak ve su kirliliğine bağlı sağlık riski taşıdığı ortaya konulmuştur. Diğer çalışmalarda ise genellikle “endüstri mirası” yada “endüstriyel arkeoloji” kavramları ön plana çıkmış ve bu alanlar üzerinde yapıların korunması ve yeniden işlev kazandırılmasının önemi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede son yıllarda yapılan doktora tezlerinde (İstanbul’daki endüstri mirası üzerine Gül Koksal’ın 2005 tarihli tezi, Bursa’daki ipek fabrikaları üzerine Elif Özlem Oral’ın 2004 tarihli doktora tezi, İzmir-Ödemiş’deki endüstriyel miras hakkında Julide Kazas’ın 2008 tarihli doktora tezi ve Ayvalık ve yakın çevresindeki endüstri ve ticaret yapıları hakkındaki Berrin Akın’ın 2014 tarihli tezi) kültürel miras olarak bu alanlar üzerindeki yapıların korunması ve kentin gelecek vizyonuna uygun olarak yeni işlevler kazandırılmasına vurgu yapar.

Türkiye’de sanayi sektörü içinde deri sanayi önemli kollardan biridir. Sektörde 1970’lere kadar gelişmiş ülkeler lider durumda iken, çok fazla çevre kirliliği yaratması ve emek yoğun özelliği ile gelişmiş ülkeler bu yöndeki faaliyetlerini geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkelere kaydırmışlardır. Günümüzde ise deri mamülleri üretiminin büyük bir kısmının geliştirmekte olan ülkelere yapıldığı bilinmektedir (Akbulak, 1999) Tabakhanelerin hava, su ve toprak kirliliği yönünden kirletici

özelliklerinin oldukça yüksek olduğu ve insan sağlığına pek çok olumsuz etkileri bulunduğu yapılan araştırmalar ile ortaya konulmuştur (Cengiz, 2001) Dolayısıyla bu alanlarda uygulanacak bir kentsel dönüşüm projesinde öncelikle sanayinin bu kirletici unsurlarının bertaraf edilmesi gerekmektedir.

4. BURSA SICAKSU TABAKHANELER BÖLGESİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Bursa'da 1950'li yıllara kadar büyük oranda konut alanları dışında yer alan sanayiler kentin hızla büyümesi sonucu yerleşim yerleri içinde kalmışlardır. Bunun sonucunda 1980'lerde İzmir Caddesi üzerinde yer alan Tabakhaneler Bölgesinin kent içinde yarattığı olumsuzluklar dikkate alınarak kent dışına taşınmaları gündeme gelmiş ve bu karar hazırlanan nazım ve çevre düzeni planlarına yansıtılmış, 1998 tarihli 1/100000 ölçekli Bursa 2020 Çevre Düzeni Planında kirletici sanayilerin kent dışına taşınması ilkesi benimsenmiştir (Polat, Dostoğlu,2007:66).

Bölgede kentsel dönüşüm projesi çalışmalarının geçmişi 2000 yılı başlarına dayanır. Bu bağlamda 2001 yılında dönüşüm alanını içeren 1/1000 ölçekli uygulama imar planı değişikliği yapılmıştır ve plan 2002 yılında onaylanmıştır. Kükürtlü Kentsel Yenileme (Dericiler) Projesi adı altında başlatılan çalışmalarda tabakhanelerin taşınmasıyla boşalacak alanın kentsel yenileme projesi kapsamında ele alınması ve 2000 yılında başlanan çalışmaların 2006 yılı itibariyle sonuçlandırılması hedeflenmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2005). Projenin temel amacı Bursa kent merkezinde dericilerin boşaltılmasıyla çöküntü bölgesi haline gelen bu alanın katılımcı bir planlama yaklaşımı ile çağdaş bir kent parçası haline getirilmesi olarak benimsenmiştir. Y. Mimar Emre Arolat ve ekibi tarafından hazırlanan projede (Şekil 9,10) alanın çevresiyle ilişkileri de hesaba katılarak etrafındaki kentsel kullanımlarla bağlantılarını güçlendirecek akslar farklı kültürel, sosyal ve peyzaj alanları barındıran bir düzenleme içinde tasarlanmıştır (<http://v2.arkiv.com.tr/p6677-bursa-kukurtlu-dericiler-bolgesi-kentsel-donusum-projesi.html>).

Şekil 9,10. Alana ilişkin Emre Arolat ve ekibince hazırlanan konut, kültür ve sosyal kullanım amaçlı proje

Kaynak: <http://wouturkey.com/forum/viewtopic.php?t=34627>, 2006

Ancak geçen zaman zarfında bölgeden dericiler taşınmasına rağmen bahsedilen bu projeye başlanamamıştır. Bölgenin dönüşümü ile ilgili çalışmalar 2009 yılında tekrar gündemde yerini almıştır. Bu konuda 21 Temmuz 2009 tarihli “Tabakhaneler Temizleniyor” başlıklı haberde alandaki inşaat ve moloz atıklarının Belediye ekiplerince 15 gün içerisinde temizleneceği, diğer yandan da bölgenin kentsel dönüşüm projesiyle kentin cazibe merkezlerinden biri haline gelmesi için çalışmalar yapıldığı, bu sayede bölgenin çöküntü alanından kurtarılarak, Bursa’ya katma değer sağlayacak bir merkez haline getirilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2009)

2010 yılında alan, Büyükşehir Belediyesince “Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı” ilan edilmiştir. Bu karar sonrasında hazırlanan ve Bursa’nın en prestijli mekanı olma iddiası taşıyan konsept projede (Şekil 11) konut, ofis, ticaret, turizm ve karma kullanımlar ve alternatif bir kent merkezi ve yaşam alanı önerilmiş ve ayrıca bölgenin yakın çevreden soyutlanması hedeflenmiştir. Temel şehircilik ilke ve esaslarına aykırı olarak bütünleşme yerine ayrışmayı ve mevcut kullanıcılar yerine daha üst gelir bir kullanıcı kitlesine hitap etmesi amaçlanan proje de hayata geçirilememiştir.

Şekil 11. Alana ilişkin konut, ofis, ticaret, turizm ve karma kullanımlar içeren proje

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013

Son olarak Sıcaksu Bölgesi 18.09.2013 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile “Riskli Alan” ilan edilmiş ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca bölgedeki proje çalışmaları ile Bursa Büyükşehir Belediyesi yetkilendirilmiştir. Belediye tarafından 2014 yılında bölgenin sağlık turizmine hizmet edecek nitelikte termal kür merkezi olarak projelendirilmesi (Şekil, 13) kararı alınmış ve bu çerçevede hak sahipleriyle görüşmelere başlanmıştır. Proje alanı içinde toplam 44 parseldeki 357 hak sahibi ile yapılan görüşmelerde hak sahiplerine hisseleri oranında proje paydaşlığı yada kamulaştırma olarak iki alternatif sunulmuştur (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2014).

Şekil 12. Alana ilişkin Termal Kür Merkezi projesi

Kaynak: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015

Bugün itibariyle bölge, halen inşaat atıklarının ve çöplerin yoğun olarak bulunduğu, bazı binaların yıkıldığı, bazılarının ise hala köhnemiş halde bırakıldığı, hemen yanında konut ve ticari faaliyetlerin sürdüğü bir görünümde. Defalarca alan üzerindeki çevre kirliliğine dikkat çekilmesine ve temizleneceği belediye yetkililerince vurgulanmasına rağmen (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2010, 2013) hala herhangi bir çalışma yapılmış değildir (Şekil, 13,14,15,16,)

Şekil 13,14,15,16. Alandan Güncel Görüntüler.

Kaynak: Gökçen Kılınc Ürkmez arşivi (Nisan,2016)

4.1.Bursa Kent Kimliği Açısından Sıcaksu Tabakhaneler Bölgesi

Kent kimliği bir kenti diğerlerinden ayıran özelliklerin ifadesidir. Kentsel kimlik öğeleri ise bir kenti temsil ettiklerine dair üzerinde toplumsal bir uzlaşmanın olduğu doğal, sosyal ve yapılaşmış çevre öğeleri olarak açıklanır (Ocakçı, Aydın-Türk, 2012) Kentler tarihsel süreçte farklı kimlik öğeleriyle ön plana çıkabilirler. Bu değişim kentlerin ekonomik ve sosyal yapılarındaki ve yapılaşmış çevrelerindeki değişime bağlı olarak aslında normal bir süreçtir. Hızlı değişim yaşamayan, uzun bir tarihsel geçmişi olan kentler zamanın değişik katmalarının üst üste birikmesiyle meydana gelen kimliklerini oldukça iyi korurken, sürekli değişim içinde olan kentler, toplum ve insan ilişkileri de sürekli değiştiğinden kimliklerini yeniden tanımlamak ya da yeniden üretmek zorunda kalmaktadırlar (Tekeli, 1991). Ancak Güvenç (1991) bu noktada kent kimliğini geçmişten geleceğe bir süreklilik olarak algılamak ve kavramak gerektiğine ve bunun kenti yaşatmakta önemli bir öncelik olduğuna dikkat çekerek, aslında kimliğin geçmişle günümüz arasında bir bağ oluşturduğuna vurgu yapar. Bu noktada kentlerin kimliklerini tanımlarken yada yeni kimlikler üretirken bunun geçmişle bir bağlantısının kurulmasının kritik bir önemi olduğu açıktır.

Bursa, tarihsel süreçte farklı kent kimlikleri ile ön plana çıkmıştır. Elbette ki değişen toplumsal ihtiyaçlar, ekonomik ve teknolojik değişim ve gelişmeler Bursa kentini de etkilemiş ve kent parçalarının farklı şekillerde biçimlenmelerine yol açmıştır. Bursa bugüne kadar “sanayi kenti”, “tarım kenti”, “turizm kenti”, “kültür kenti”, “sağlık kenti”, “yeşil Bursa” gibi pek çok kimliği bünyesinde barındırmıştır. Kentsel dönüşüm açısından kritik soru ise kentin gelecekte kendine nasıl bir vizyon biçtiği ve bu vizyonun kent kimliğini yansıtıp yansıtmadığı yada yeni bir kimlik üretmek amacı var ise bu kimliğin kentin mevcut dinamikleriyle uyumlu olup olmadığıdır.

Kentlerin vizyonlarını tanımlayan yasal belgeler stratejik planlar ve üst ölçek planlardır. Bu bağlamda 2015-2019 yılı Stratejik Planında Bursa kentinin 2019 yılı için vizyonu “Bursa’mızı; planlı, sağlıklı, çevreye duyarlı, refah seviyesi yüksek, tarihi değerleri korunan ve tüm kent dinamikleriyle gelişen sanayi, ticaret ve turizmde lider kent yapmak” olarak belirlenmiştir (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2015). 2030 yılı esas alınarak hazırlanan ve medyaya “yüksek hayat standardı” vizyonu ile lanse edilen (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013) 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planında Bursa’nın gelecekte hizmetler ve ticaret sektöründe ön plana çıkması öngörülmüştür. Bu bağlamda, gelecekte Bursa’nın pek çok sektör açısından lider bir kent olması ve bu gelişim sürecinde hem yaşam kalitesinin artırılması hem de doğal ve kültürel dokunun da korunmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Ancak, söz konusu alanın hem halen yürürlükte olan 19.01.1998 tarihli 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planında hem de 2030 Yılı İl Çevre Düzeni Planında söz konusu alanın “kentsel yerleşme alanı” olarak ayrıldığı, ayrıca 2030 planında “öncelikli dönüşüm gerektiren konut ve sosyal donatı alanı” lejantı ile tariflendiği ve üzerinde herhangi bir turizm faaliyetinin öngörülmediği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan, şu an medyaya yansıyan ve büyükşehir belediyesinin de üzerinde çalışmakta olduğu projede önerilen “termal turizm” fonksiyonunun bölgenin ve Bursa kentinin kimliğini ne derece yansıtacağı yada ne nasıl bir kimlik üreteceği üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Elbette ki Bursa’nın ülke genelinde termal turizm açısından sahip olduğu önem açıktır. Ancak böyle bir projenin hayata geçirilmeden önce sorulması gereken bazı sorular bulunmaktadır:

- Sıcaksu bölgesinin bir termal turizm merkezi olması buraya ait geçmişten gelen kimlik değeri taşımakta mıdır yoksa yeni bir kimlik mi üretilmeye çalışılmaktadır?
- Bu bölgede termal kaynakların olması termal turizmin gelişmesi için gerekli ve yeterli bir sebep midir?
- Kimliğin geçmişten günümüze bir süreklilik oluşturduğu düşünüldüğünde Sıcaksu bölgesinin eski dericilik fonksiyonuna dair günümüze taşınan bir kimlik ögesi mevcut mudur?
- Bu proje Bursa’nın -2030 planı vizyonu olarak ortaya konulan- hayat standardını yükseltecek midir?
- Alana ilişkin çevresel riskler (su ve yoprak kirliliği) analiz edilmiş midir? Böyle bir çalışma yapılmadan alanda termal tesisler yapılmasının insan sağlığına olası etkileri göz önünde bulundurulmuş mudur?
- Oluşturulacak bu tesislerin çevresiyle bağlantıları düşünülmüş müdür? Zaten sıkışık olan İzmir caddesindeki trafiği ne yönde etkileyecektir?

- Kentteki bir problemi çözelim derken yeni problem alanları yaratma potansiyeli bulunmakta mıdır?

Bu ve benzer sorular alana ilişkin dönüşüm karar ve uygulamalarında öncelikle sorgulanması, alternatif çözümler üretilirken göz önünde bulundurulması gereken hususlara işaret etmektedir. Önemli olan bir konu da geliştirecek projenin kent halkı için yaşanabilir bir çevre sunup sunmadığıdır.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

İşlevini yitirmiş sanayi bölgelerindeki dönüşümler diğer kentsel dönüşüm projelerine nazaran daha zor ve uzun zaman gerektiren uygulamalardır. Aslında kent içindeki konumları, büyüklükleri, altyapı ve ulaşım imkanları açısından avantajlar içermelerine karşın, geçmişteki sanayiden kaynaklı çevresel kirliliğin yol açtığı riskler, çoğu kent merkezinde kalan alanların rant değerlerinin yüksek olması ve buna bağlı olarak mülkiyet sahiplerinin beklentilerinin giderek artması, kamulaştırma maliyetleri, hazırlanan projelerin spekülasyonlara açık olması, kamu mülkiyetinde olan alanlarda kamu yararına uygun kullanılıp kullanılmadıkları vb. sebeplerden de pek çok sorun da içermektedirler.

Kentsel dönüşüm projelerinin üst ölçek plan kararlarından kopuk, bağımsız hazırlanması şehircilik ilke ve esasları açısından çok uygun olmayan parçacı yaklaşımları doğurmakta ve kent içinde çevresiyle bütünleşemeyen alanların ortaya çıkmasına, bütüncül bir gözle hazırlanan plan kararlarının deforme olmasına ve kentlerin giderek yaşam kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Sıcaksu Dericiler Bölgesinin termal turizm merkezi olarak planlanmasının ilk etapta planlama açısından böyle bir sorunu ortaya çıkardığı açıktır. Diğer yandan, “termal turizm” fonksiyonunun kentin vizyonu ile ne kadar uyduğu sorgulanması ve analiz edilmesi gerekir. Tüm bunların yanısıra asıl öncelikli olarak ele alınması gereken konu ise bölgedeki çevresel risklerin ölçülmesi ve buna göre çalışmaların biran önce başlatılmasıdır. Hem deri sanayinin toprak ve su açısından kirletici boyutu hem de mevcut haliyle üzerindeki moloz ve çöp yığınları bölgede ivedilikle bir rehabilitasyon çalışmasını gerekli kılmaktadır. Hele de termal turizm gibi direkt insan sağlığına yönelik bir proje hayat geçirilmeden önce hem toprak hem de su kirliliği yönünden herhangi bir risk içerip içermediğinin mutlaka ortaya konulması gerekir.

Sıcaksu Bölgesinin bugüne kadar dönüşmemesinde, üzerindeki kirleticiler yanısıra -tüm Türkiye genelinde en önemli sorun olan- rant değerinin yüksek olması başlıca sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Alana ilişkin plan ve projelerin sürekli değişmesi, buradaki mülkiyet sahipleri açısından beklentileri de sürekli artırmakta ve kentsel dönüşümü en uygun proje yerine, hak sahipleri açısından en rantabl projeyi üretme aracı haline getirmektedir. Nitekim termal turizm merkezi ile ilgili

projenin tanıtımında da bu konu özellikle dikkati çekmekte ve bu sayede elde edilecek kazançlar dile (termal turizmin diğer turizm çeşitlerine göre 10 kat daha karlı olduğu vurgusu (Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2014)) getirilmektedir. Oysa bu bölgenin termal turizm merkezi olması Bursa için hedeflenen daha yaşanabilir bir kent vizyonuna herhangi bir katkı sunmayacaktır. Sırf piyasa mantığına bırakılan bir kentsel çevre hem yaşam kalitesi hem de sürdürülebilirlik açısından olumlu bir gelişme sağlamayacaktır.

İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümünde tüm dünyada esas alınan sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde konunun ele alınması ve buna bağlı olarak alanın sosyal, ekonomik ve çevresel değerleriyle Bursa kenti kimliğine olası katkıları üzerinde düşünmek gerekir. Bu noktada, yaşam kalitesini belirlerken öznel ölçütlerden daha çok nesnel ölçütlere bağlı olarak değerlendirmeler yapılması ve kuşkusuz kamu yararı ilkesini göz önünde bulunduran bir yaklaşım ortaya konulması önemlidir.

Diğer yandan, söz konusu alanın, termal turizm merkezi olması mı, yoksa eskiden buranın bir sanayi bölgesi olduğunu algılatan ve toplumun tüm kesiminin kullanımına açık bir fonksiyon önerilmesi mi Bursa kent kimliğini geliştirecek/yansıtacak/tanımlayacaktır? Kent kimliğinin; zaman, bu zaman süreci içinde gelişen olaylar, olayların mekâna yansımaları ile bu mekân ve olayların algılanmasından oluşan katmanların üst üste gelmesinden ortaya çıktığı göz önünde bulundurularak Sıcaksu bölgesinin dönüşümü ele alınmalıdır. Alanda, 2000’li yıllardan günümüze uzanan süreçte genel olarak ekonomi/rant temelli bir yaklaşım sergilendiği ancak buna rağmen alanın çöp ve moloz depolama alanı olmaktan öteye gidemediği gerçeği sosyal ve çevresel boyutları gözardı ederek sağlıklı bir dönüşümün gerçekleşemeyeceğinin net bir fotoğrafını ortaya koymaktadır.

Son olarak, Sıcaksu Bölgesi kent makroformunun belirleyicisi olan İzmir-Ankara karayolunun merkezi noktasında yer aldığı ve bu anlamda hem kentten gelip geçen hem de kentte yaşayanlar için ön planda olacak bir kimlik değerine sahip olduğu da unutulmamalıdır. Kentin böyle bir noktasında yapılacak olan uygulamaların doğru stratejiler üzerine kurgulanması kuşkusuz hem kent kimliğine hem de Türkiye’de konu ile ilgili yapılacak çalışmalara önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Akın, B. (2014), “Osmanlı’nın son dönemlerinde Ayvalık ve yakın çevresinde endüstri ve ticaret yapıları” *Doktora Tezi, ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.*

Bartsch, C. (2002) “Financing Brownfield Cleanup and Redevelopment”, *Government Finance Review*, February 2010: 26-31.

- Brachman, L. (2004), "Turning Brownfields into Community Assets: Barriers to Redevelopment" *Recycling the City : The Use and Reuse of Urban Land*, Rosalind Greenstein and Yeşim Süngü Eryılmaz (eds.) Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, Massachusetts, 67-88.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2005) "Sağlıklı Bursa İçin Vizyonumuz ve Projelerimiz" http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/vizyon_ve_planlarimiz_trk_02_aralik_2005.pdf, (Nisan,2016)
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2009), "Tabakhaneler Temizleniyor" <http://www.bursa.bel.tr/?bolum=haber&id=1127>, (Nisan,2016)
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2010), "Tabakhaneler Moloz Yığınlarından Arınıyor", <http://www.bursa.bel.tr/?bolum=haber&id=4182>, (Nisan, 2016)
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2013a), "Sıcaksu'da Dönüşüm Başlıyor", <http://www.bursa.bel.tr/?bolum=haber&id=13136>, (Nisan, 2016)
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2013b), "Bursa'nın 2030 Planı açıklandı", <http://cevreduzeniplani.bursa.bel.tr/basindan/bursanin-2030-planı-aciklandi-2-2349.html>, (Nisan,2016)
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2014), "Bursa: Termal Turizmin Yeni Başkenti" Kentsel Dönüşüm Şube Müdürlüğüne hazırlanan tanıtım kitabı.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi, (2015), "Bursa Stratejik Planı 2015-2019", <http://www.bursa.bel.tr/dosyalar/birimek/2015-2019-stratejik-plan.diger.0Sa43IZ6T6..pdf>, (Nisan,2016)
- Cengiz, N. (2001), "Deri Sanayinde Kullanılan Kimyasalların İşçi ve Çevre Sağlığına Etkilerinin Araştırılması", *Doktora Tezi*, Y.Y.Ü. Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Farmakoloji ve Toksikoloji, Van.
- Deitrick, S.E. (1999), "Multi-layered economic restructuring in an old industrial region: The Pittsburgh Transition", *The Great Lakes Geographer*, 6(1-2):12-28
- De Sousa, C. (2001), "Contaminated sites: The Canadian situation in an international context", *Journal of Environmental Management*, (62):131-154
- De Sousa, C. (2005), "Policy performance and brownfield redevelopment in Milwaukee, Wisconsin", *Professional Geographer*, Volume 57, Issue 2, pp. 312 – 327
- Eisen, J. B., (1999), "Brownfields Policies for Sustainable Cities" *Duke Environmental Policy Reform*, Vol 9, 187-229
- Guglielmi,A.,O., (2006), Recreating the Western City in a Post Industrialized World: European Brownfield Policy and an American Comparison., *European Policy*, HeinOnline, 53 Buffalo Law Review 1273-1312
- Güvenç, B. (1991), "Kentlerin Kimliği ve Antalya üzerine Notlar, Öneriler, Örnekler" *Mimarlık Dergisi*, 1, ss19-28

- Howland, M. (2003), "Private Initiative and Public Responsibility for the Redevelopment of Industrial Brownfields: Three Baltimore Case Studies", *Economic Development Quarterly*, 17(4): 367-381
- Kacabova, P., (2001), Dealing With the Environmental Damages From The Past in the Czech Republic. Pp. 8-11, *CLARINET Sustainable Management of Contaminated Land Final Conference*, June 21-22, 2001 Vienna, Austria, Federal Environment Agency Austria and the Federal Ministry for Agriculture, Forestry, Environment and Water Management, pp. 123.
- Kazas, J. (2008), "Endüstriyel Miras Kapsamındaki Alanların Kentsel Yenilemeyi Oluşturmadaki Rolünün İrdelenmesi: Ödemiş Örneği", *Doktora Tezi*, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kılınç, G. (2012) "Assessment of Brownfields Redevelopment Projects in Pittsburgh, PA with their Economic, Social and Institutional Dimensions", *AESOP'2012*, (10-14 Temmuz 2012), Ankara.
- Kılınç-Ürkmez, G. (2015), *Brownfields Redevelopment: Strategies for Turkey Through Pittsburgh Case*, Lap Lambert Publishing, Germany.
- Koçak, M. (2013) "İşlevini Yitirmiş Sanayi Alanlarının Dönüşümüne İlişkin Çevresel Risk Değerlendirmesi, Strateji ve Öneriler: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Örneği", *Y. Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Köksal, T.G. (2005) "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Marsikova, K. (2006), "Brownfield Sites in Europe", Liberec Teknik Üniversitesi- İktisat Fakültesi 5. Uluslar arası Avrupa Bölgesi Çek Girişimcilik Sempozyumu, 2006 Yılı Avrupa Bölgesinde Çek Girişimciliği, Liberec Teknik Üniversitesi Yayını.
- Ocakçı, M. ve Aydın-Türk, Y. (2012) "Kentsel Kimlik", *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük* (derleyen: Melih Ersoy), Ninova Yayınları, İstanbul.
- Oliver, L., Ferber, U., Grimski, D. Millar, K. ve Nathanail, P. (2005), "The Scale and Nature of European Brownfields", <http://www.cabernet.org.uk/resources/417.pdf>, (Mart,2016)
- Oral, Elif Ö. (2004), "Bursa'daki İpek Fabrikaları ve İpekçilikle İlgili Endüstri Mirasının Korunması", *Doktora Tezi*, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pellow, D.N. (1998), A Community Based Perspective on Brownfields: Seeking Renewal From the Bottom-Up, Evanston II: North Western University, Departments of Sociology, Institute for Policy Research
- Polat, S. ve Dostoğlu, N. (2007), "Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine: Bursa'da Kükürtlü ve Mudanya Örnekleri", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 12(1), 61-76
- Rafson, H., ve Rafson, R. (1999), *Brownfields: Redeveloping Environmentally Stressed Properties*, McGraw-Hill, New York.
- Tekeli, İ. (1991), "Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler", *Kent Planlaması Konuşmaları*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, ss79-88.

- Thornton, G.; Franz, M.; Edwards, D.; Pahlen, G.; Nathanail, P (2007), “ The Challenge of Sustainability: Incentives for Brownfield Regeneration in EU”, *Environmental Science and Policy*, 10(2): 116-134
- Tolga, H.B. (2006), “ Endüstriyel Alanların Dönüşümü, Kentsel Mekana Etkileri: Beykoz Kundura ve Deri Fabrikası İçin Bir Dönüşüm Senaryosu”, Y. *Lisans Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- WPBC (Western Pennsylvania Brownfields Center), (2007), “Southside Works (LTV)”, <http://www.cmu.edu/steinbrenner/brownfields/Case%20Studies/pdf/southside%20works%20-%20LTV.pdf> , (Nisan, 2016)